

УДК 321.7

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537808>

ВІДКРИТІСТЬ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

К.Г. Яцура

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Розглянуто сутність відкритої освіти, визначено її основні принципи та інтенції, стан і перспективи впровадження засад відкритої освіти в український освітній простір. Окреслено модель відкритої освіти, які критерії їй відповідають. Обґрунтовано, що в Україні, спостерігається інтенсифікація впровадження технологій та практик електронної освіти, зумовлена насамперед стрімким розвитком інформаційно-комунікативних технологій.

Ключові слова: відкрита освіта, модернізація, відкрите суспільство, освіта.

ОТКРЫТОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ: СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ

Е.Г. Яцура

Рассмотрена сущность открытого образования, определены ее основные принципы и интенции, состояние и перспективы внедрения принципов открытого образования в украинское образовательное пространство. Определена модель открытого образования, какие критерии ей соответствуют. Обосновано, что в Украине наблюдается интенсификация внедрения технологий и практик электронного образования, которая обусловлена прежде всего стремительным развитием информационно-коммуникативных технологий.

Ключевые слова: открытое образование, модернизация, открытое общество, образование.

OPENNESS EDUCATION: ESSENCE AND BASIC PRINCIPLES

K. Yatsura

The essence of open education is considered, its basic principles and intentions, the state and prospects of introducing the principles of open education into the Ukrainian educational space are defined.

Among the principles of open education, one can single out conscious learning (students should choose: what to learn, how to teach, with whom to teach, and how long to teach) internal differentiation; focus on the applied nature of knowledge; social interaction learning; the right time to learn; integrity of the learning process; lack of strict regulation in the performance of tasks.

The intentions of open education include: independence, personal activity of a student, personal contribution to the learning process of the entire audience, independent decision making; social interaction (especially when students have different national and cultural origins) the development of not only knowledge, but also skills and abilities.

The model of open education is defined and which criteria correspond to it. This model primarily involves the creation of an open network of educational resources; the improvement of electronic libraries covering all educational levels; creating a distance learning system, in particular for persons with disabilities, and ensuring on their basis the effective implementation and application of information and communication technologies at all educational levels and for all forms of education; provision of the educational process by means of information and communication technologies, as well as access of educational institutions to the world information resources; formation and implementation of information educational environment in the system of general secondary, out-of-school, vocational, higher and postgraduate education.

It has been substantiated that in Ukraine there has been an intensification of the introduction of technologies and practices of e-education, which is primarily due to the rapid development of information and communication technologies.

Key words: open education, modernization, open society, education.

Постановка проблеми. Ідеї формування відкритого суспільства доволі активно впроваджуються у стратегії внутрішньої та зовнішньої політики ряду країн. Наразі прихильники концепції відкритого суспільства намагаються об'єднати людей під ліберально-демократичними гаслами, позбавити суспільну свідомість від рецидивів утопій радянського зразка та відкрити всьому людству шлях до політичного, соціального, культурного прогресу. Але перш ніж на місце минулих панівних ідеологій ставити демократичні ідеали відкритого суспільства, потрібно провести глибоку та ретельну підготовку масової свідомості до сприйняття ідейних принципів ліберально-демократичних суспільств, проаналізувати реальні перспективи вкорінення цінностей відкритого суспільства у свідомості українських громадян, оцінити схильність українців до побудови вільних суспільств.

Формування відкритого суспільства в Україні, на нашу думку, можливе за умови докорінних культурних змін. Провідну роль у цьому процесі відіграє інститут освіти. Система освіти – один з найстаріших соціальних інститутів, що має значний вплив на основні сфери життєдіяльності суспільства (політичну, соціальну, економічну, культурну). Завдяки інституту освіти стає можливою реалізація процесу соціалізації людей, особливо підростаючого покоління. У цьому питанні головна роль відводиться соціальному педагогу, пріоритетом для якого є ті завдання, що пов'язані з розвитком особистості.

На сучасному етапі українська освіта впевнено крокує до європейського освітнього простору. XXI століття у більшій мірі зумовлене глобалізаційними процесами, взаємодією різних країн не тільки в політичній, економічній сферах, але й у галузі освіти. Тому адаптація освіти України до найбільш визначальних тенденцій розвитку західної системи освіти стало питанням часу. До таких тенденцій слід віднести спрямування на підвищення якості навчального процесу, удосконалення змісту навчання, впровадження демократичних засад в управлінні, виховання студентів як самостійних, вільних індивідів, дотримання принципів, цінностей та установок, що властиві суспільствам ліберально-демократичного типу.

Аналіз актуальних досліджень. Формування відкритої освіти в Україні, пов'язане, зокрема, з можливостями, що надають інформаційно-комунікативні технології, припадає на першу декаду XXI століття, коли починає здійснюватися осмислення та впровадження цієї освітньої практики на інституційному та нормативному рівнях.

Дослідженням різних аспектів становлення та розвитку освіти в Україні займається низка вчених. Зокрема, розгляду питань модернізації освіти присвятили свої наукові роботи В. Астахова, К. Астахова, В. Бакіров, Л. Хижняк, Л. Сокур'янська, С. Щудло та інші, організаційно-педагогічним основам дистанційної освіти за кордоном та в Україні, підходам до їх реалізації – О. Локшина, В. Олійник, М. Танась та інші, якості дистанційної освіти – Л. Віткін, З. Дудар, Н. Муліна, М. Мурашко, Л. Мирутенко, Л. Ноздріна та інші.

У даному контексті впродовж останніх декількох десятиліть однією з провідних тенденцій модернізації системи вищої освіти у багатьох країнах став розвиток відкритої освіти. Відкрита освіта – це модель освіти, що базується на засадах відкритості та безперервності пізнання, доступна для будь-якого суб'єкта освітнього процесу незалежно від його рівня початкової освіти, використовує інструментарій та методики дистанційного навчання, здатна адаптуватися до індивідуальних і групових освітніх потреб та вимог.

Концепція відкритої освіти є предметом дослідження таких теоретиків, як Джон Сіл Браун, Тору Ійосі, Віджай Кумар, Стівен Лерман, Річард Баранюк та інших (Биков, 2008).

Метою статті є визначення сутності та принципів відкритої освіти та передумов її впровадження у межах українського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Розвиток відкритої освіти залежить від новітніх комп'ютерних і комунікаційних технологій, більше того, він став можливим через використання цих технологій, проте вони виступають не метою, а, скоріше, засобом відкритої освіти.

Система освіти – один з найстаріших соціальних інститутів, що має значний вплив на основні сфери життєдіяльності суспільства (політичну, соціальну, економічну, культурну). Завдяки інституту освіти стає можливою реалізація процесу соціалізації, особливо підростаючого покоління. У цьому питанні головна роль відводиться соціальному педагогу, пріоритетом для якого є ті завдання, що пов'язані з розвитком особистості. А перспективи становлення відкритого суспільства деякі вчені співвідносять із політичною соціалізацією молоді.

У даному контексті можна говорити про зв'язок перспектив становлення відкритого суспільства саме із політичною соціалізацією молоді, що згодом прийде на зміну існуючій політичній еліті. Тобто, перш за все, слід починати зі зміни їхньої самосвідомості. Отже, значна роль у цьому складному процесі відводиться інституту освіти. Так, американський дослідник Х. Манн найвищою метою освіти вважає формування особистості. Адже дійсно, освіті постійно доводиться мати справу із особистістю, із різноманітними якостями, що властиві найбільш розвинутим індивідам. У відкритому суспільстві індивіди приймають рішення самостійно. Тому для формування відкритого суспільства необхідна наявність індивідів, які не тільки дозволять цьому суспільству вижити, але й зможуть зробити так, щоб воно цілеспрямовано розвивалося, задовольняючи потреби почуття власної гідності та розвитку кожного зі своїх членів. Існує необхідність усвідомлення

кожним індивідом, що саме виступає в ролі морального фундаменту демократії, відповідальності за дотримання поваги до прав людини, добровільного підпорядкування закону, турботи про спільний добробут. Всі ці якості характерні для відкритого суспільства. І вірність цим чеснотам бажано виховувати ще з дитинства.

Німецький науковець Хорст Хайнцель (2006) вивчав кореляцію феноменів «відкритої школи» та «відкритого суспільства».

Наприкінці XX століття в Німеччині проходила «Друга педагогічна реформа», або «внутрішня шкільна реформа», активними учасниками якої були вчителі, батьки, представники міністерства освіти, освітяни. Дана реформа стала яскравим прикладом «реформи знизу», оскільки це була громадська ініціатива. Реформа зібрала як багато прихильників, так і противників: дехто виступав за поступове «відкриття» школи або тільки в окремих аспектах навчання, а дехто був прихильником кардинального шляху: цілковитого соціального, методичного та змістовного відкриття процесу навчання.

У центрі уваги дослідження була роль вчителя: розроблявся образ ідеального вчителя, відповідного моделі відкритої школи. Тобто, акцент робився на особистісному аспекті: щоб виховати дітей на засадах концепції відкритого суспільства, педагог сам повинен сповідувати цю концепцію.

Таким чином, викладачі повинні відкрити школу і процес навчання, а отже забезпечити вихованцям можливість для вільного прийняття рішень, співучасті в академічному процесі, а також самоконтролю та відповідальності. Учні повинні «навчитися вчитися», щоб потім самостійно, за власним бажанням обрати свій шлях у житті. Тобто, оскільки суспільний розвиток є динамічним, завтра отримані знання можуть стати неактуальними. Тому індивід повинен вміти самостійно шукати необхідні знання, засвоювати їх, аби не виявитися незатребуваним в суспільстві. А завданням школи у даному контексті є роз'яснення способів, як необхідно вчитися.

Досліджуючи взаємодію відкритої школи та суспільства, Хорст Хайнцель виводить низку гіпотез:

1. Учні та суспільство висувають високі (що продовжують зростати) вимоги до школи;
2. Сучасна школа як інститут не може задовольнити ці вимоги;
3. Суспільство має всіляко підтримувати школу та сприяти її переходу до відкритості.

Окрім цього, науковець описав, як концепція відкритої освіти реалізовується на практиці:

Принципи відкритого навчання: усвідомлене навчання (учні повинні самі вибрати: що вчити, як вчити, з ким вчити і як довго вчити); внутрішня диференціація; орієнтація на прикладний характер знань; навчання соціальній взаємодії; відповідний час для навчання; цілісність процесу навчання; відсутність суворої регламентації у виконанні завдань.

Також виокремлюються вимоги відкритої освіти: учні беруть участь у формуванні навчального процесу (бажання, ідеї, поради учнів необхідно систематизувати до початку навчального процесу); надання часу для реалізації індивідуальних побажань; дозволити учням брати участь у формуванні тижневого освітнього плану наявність відкритих класних кімнат; обов'язкове пояснення учневі, навіщо він вивчає саме цю тему (підтримка, мотивація, особистісне орієнтування); відкритість критеріїв оцінювання.

На нашу думку, для реалізації зазначеної концепції необхідно перш за все сформувати певний перелік компетенцій у дітей:

1. Матеріальна компетенція (наприклад, щодо предметів, з якими учень рефлексує або з якими він стикається в реальному житті);
2. Самокомпетенція (розуміння самого себе, своїх потреб, почуттів, бажань);
3. Соціальна компетенція (розуміння суспільства, законів його існування та взаємодії з іншими людьми, в тому числі інших культур, інших національностей);

4. Компетенція дії (вміння приймати самостійні рішення і самостійно діяти).

Важливим кроком на шляху трансформації української освітньої системи став Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту», що набув чинності 6 вересня 2014 року (Вища освіта, 2014). Документ фактично є експліцитним підтвердженням трансформаційних процесів, тенденцію до яких сьогодні можна спостерігати в багатьох аспектах суспільно-політичного життя України. Так, загальні положення закону фіксують головні засади і принципи функціонування вищих навчальних закладів та всієї освіти загалом, зокрема, їх автономність – «...самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності...»; академічну мобільність – «...можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами»; академічну свободу – «...самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом».

Базові принципи нового Закону «Про освіту» – доступність, автономність, відповідальність, свобода думки та наукової діяльності, інноваційність, відсутність кордонів у процесі поширення знань та інформації, міжнародна інтеграція тощо – повністю відповідають принципам відкритого суспільства. Крім того, важливою умовою функціонування відкритого суспільства є конструктивне збереження власних надбань в процесі глобальної взаємодії, що теж передбачено законом. У цьому сенсі закон обумовлює міжнародну та, зокрема, європейську інтеграцію системи

вищої освіти України «...за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» (Вища освіта, 2014).

Ми додержуємося думки, що входження України до європейського освітнього простору прискорить процес подолання основних культурних перешкод на шляху до відкритого суспільства та формування засад відкритої освіти. Але для повного переорієнтування самосвідомості сучасних українців на новий лад, для сприйняття всім суспільством ідеї відкритого суспільства як чогось невід'ємного від їхньої природи необхідно витратити багато часу.

До інтенцій відкритої освіти можна віднести: самостійність, особисту активність учня, особистий внесок у навчальний процес всієї аудиторії, самостійне прийняття рішень; соціальну взаємодію (особливо, коли учні мають різне національно-культурне походження); розвиток не тільки знань, але й навичок та умінь.

Серед принципів відкритої освіти можна виокремити усвідомлене навчання (учні повинні самі вибрати: що вчити, як вчити, з ким вчити і як довго вчити); внутрішню диференціацію; орієнтацію на прикладний характер знань; навчання соціальній взаємодії; відповідний час для навчання; цілісність процесу навчання; відсутність суворої регламентації у виконанні завдань.

Разом з тим, зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій набуває актуальності модель відкритої електронної освіти. Дана модель перш за все передбачає створення відкритої мережі освітніх ресурсів; вдосконалення мережі електронних бібліотек, що охоплюватиме всі освітні рівні; створення системи дистанційного навчання, зокрема для осіб з обмеженими можливостями, та забезпечення на їх основі ефективної реалізації й застосування інформаційно-комунікаційних технологій на всіх освітніх рівнях та для усіх форм навчання; забезпечення навчально-виховного процесу засобами інформаційно-комунікаційних технологій, а також доступу навчальних закладів до світових інформаційних ресурсів; формування та впровадження інформаційного освітнього середовища в

системі загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Впродовж останнього десятиріччя у світі, та зокрема в Україні, спостерігається інтенсифікація впровадження технологій та практик електронної освіти. Це зумовлено насамперед стрімким розвитком інформаційно-комунікативних технологій, збільшенням інтернет-покриття та спрощенням доступу до нього, появою нових технологій веб-комунікацій, зокрема соціальних мереж та мобільних додатків, розповсюдженням відкритих програмних продуктів для забезпечення електронного (дистанційного) навчання, а саме його організації та контролю.

Проте, дослідження рівня відкритості доступу до ресурсів, порталів і технологій, що забезпечують функціонування електронної освіти, наразі знаходиться поза увагою науковців. Разом з тим, зазначені тенденції інформатизації освітнього процесу актуалізують необхідність аналізу моделі відкритої електронної освіти, а також технологій та інструментів, що забезпечить розвиток даної моделі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков, В.Ю. 2008. *Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія*. Київ: Атіка.
2. Вища освіта, 2014. *Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту»*. [online] Доступно: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu> [Дата звернення 17 серпень 2018].
3. Heinzel, H. 2006. *Empirische Fallstudie und vergleichender Sachstandsbericht zur Offenheit in Unterricht, Schule und deren Umfeld*. Doktor. Universität Siegen.

Інформація про автора

Яцура Катерина Геннадіївна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail yatsura@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7813-3722>.

Стаття надійшла до редакції: 23.10.2018 р. Прийнята до друку: 08.11.2018 р.